

I.

TEORIJA JEZIČNIH DODIRA I
ISTRAŽIVANJA POSUĐENICA

1. Temeljni pojmovi dodirnoga jezikoslovlja

1.1. Dvojezičnost i višejezičnost

U svakodnevnoj jezičnoj uporabi dvojezičnom se naziva osoba koja ‘uz svoj materinski govori jednako dobro još jedan jezik’, a dvojezičnost je pak ‘osobina onoga koji je dvojezičan’ (Anić 1994: 170). Pridjev *dvojezičan* označava i ono što je ‘na dva jezika’. Njemački i engleski ekvivalenti pridjeva *dvojezičan* istoga su semantičkoga opsega: *zweisprachig* ‘in zwei Sprachen abgefaßt; mit zwei Sprachen, zwei Sprachen zugleich lernend’ (Wahrig 1986: 1489); *bilingual* – ‘1. Bilingual means involving or using two languages; 2. Someone who is bilingual is able to speak two languages fluently’ (Collins 1994: 130). Uz natuknicu *dvojezičan* Anić upućuje na natuknicu *bilingvizam* u značenju ‘redovno upotrebljavanje dvaju različitih jezika u govornoj praksi pojedinca ili zajednice; dvojezičnost’ (Anić 1994: 42). I Wahrig bilježi riječi *Bilingualismus* ‘Zweisprachigkeit’ te *bilingual* i *bilinguistisch* ‘zweisprachig’ (Wahrig 1986: 273). Klaić (1980: 172) će pak *bilingvizam* odrediti kao ‘govorenje dvama jezicima, obično u pograničnim područjima; dvojezičnost’, navodeći kao istoznačnicu i izraz *bilingvitet*. Izraz *bilingva* označava čovjeka koji ‘podjednako dobro vlada sa dva jezika’. U našem radu rabićemo izraze *dvojezičnost* i *dvojezični govornik / govornici*.

Za jezikoslovno područje koje proučava *jezične dodire* uobičajio se u hrvatskoj jezikoslovnoj literaturi izraz *teorija jezika u kontaktu*, a prema naslovu knjige Rudolfa Filipovića *Teorija jezika u kontaktu* (1986). Rabe se i nazivci *lingvistika jezičnih dodira* i *kontaktna lingvistika* (potonjim izrazom naslovljen je jedan kolegij na poslijediplomskom studiju lingvistike na Filozofskom fakultetu u Zagrebu). Iz prva dva izraza nije moguće izvesti odgovarajući pridjev, a pridjev iz trećega glasi *kontaktnolingvistički*, što je izgovorno složena riječ. Imajući na umu hrvatsku terminološku tradiciju i suvremene ortolingvističke naputke za nazivlje (Mihaljević 1993: 120-125) u ovom ćemo radu rabiti i izraze *dodirna lingvistika* te *dodirno jezikoslovlje* kao istoznačnice za već postojeće nazive (njem. *Sprachkontaktforschung*, engl. *contact linguistics*).

U klasičnome djelu dodirnoga jezikoslovlja *Languages in Contact* Weinreich (1953: 1) dvojezičnima smatra osobe koje su u stanju naizmjenice se služiti dvama jezicima. No, u teoriji jezičnih dodira dvojezičnost se može odrediti vrlo široko: ona se istodobno može odnositi na sposobnost proizvodnje smislenoga iskaza na stranome jeziku kao i na puko razumijevanje kojega stranoga jezika (Schottmann 1977: 13).

Postignuta razina jezičnoga znanja u drugome jeziku odnosno jezična kompetencija dvojezičnih osoba pridružena sustavu drugoga jezika može varirati, baš kao i kompetencija za pojedine jezične razine. Drugi jezik usvojen nevođeno, tj. jezičnim interakcijama izvan školskoga konteksta (njem. *ungesteuerter Spracherwerb*), općenito pokazuje drugačiji kompetencijski profil od jezika naučenoga na nastavi stranoga jezika. Ovisno o glotodidaktičkim

metodama, motivaciji i nastavnim uvjetima, jezične kompetencije stečene u školi mogu se značajno razlikovati u profilu (u nekih učenika izraženija je govorna kompetencija, u drugih situativna, u trećih pak pismeno–književna) (Wildgen 1988: 6).

U tradicionalnim istraživanjima dvojezičnosti, koja se oslanjaju na strukturalistički pojam jezičnoga znaka, postavljena je hipoteza prema kojoj postoje načelno dva tipa *dvojezičnosti*: *koordinirana dvojezičnost*, kod koje se oba jezika uče u različitim razdobljima i okolinama te koriste u drugačijim situacijama, i *kompaktna dvojezičnost*, pri kojoj se područja učenja i primjena uvelike preklapaju (Wildgen 1988: 20). U sklopu ove hipoteze pretpostavlja se da pri koordiniranoj dvojezičnosti govornik interpretira dva različita znaka, dok je kod kompaktne dvojezičnosti riječ o složenome znaku s jednim označenikom i dvama označiteljima. U nekih se autora uz ova dva tipa dvojezičnosti navodi i treći tip – *subordinirana dvojezičnost*. Taj tip dvojezičnosti pojavljuje se kada se novi jezik uči s pomoću kojega drugoga (tzv. neizravnim metodom). U tom slučaju referenti znakova u jeziku koji se uči ne bi bili stvarni označenici, nego znakovi već poznatoga jezika (Weinreich 1953: 10). Kompaktna dvojezičnost, kod koje dva jezika u dvojezične osobe nisu strogo odvojena, smatra se pretpostavkom jezičnoga dodira (Schottmann 1977: 13).

1.2. Jezični dodir

Dvojezičnost i višejezičnost odredili smo kao svojstvo pojedinaca i skupina da su u stanju naizmjenično rabiti dva ili više jezika. Ako pri razmatranju te pojave – uporabe dvaju ili više jezika od strane pojedinaca ili skupina – pozornost usmjerimo na jezik, možemo reći da su jezici o kojima je riječ u međusobnom dodiru. Dakle, dvojezični su govornici mjesto zbivanja jezičnoga dodira (Weinreich 1953: 1).

Dvojezičnost i jezični dodir nazivi su u kojima se odražavaju različiti aspekti složene pojave koja se sastoji u tome da pojedinac ili skupina rabi dva ili više od dva jezika.

Ako u određenom prostoru i vremenu više osoba ima sličnu jezičnu kompetenciju u smislu naizmjenične porabe dvaju ili više jezika, određeni jezični dodir nadilazi razinu pojedinoga govornika i može se smatrati kolektivnom pojavom. Stoga je u metodološkom smislu potrebno razlikovati između individualne i kolektivne razine jezičnoga dodira. Ovo razlikovanje podudarno je razlikovanju između psiholingvističke i sociolingvističke perspektive u proučavanju jezika.

Individualna razina jezičnoga dodira proučava se u sklopu psiholingvistike kao interdisciplinarnoga područja kojega su predmet sve akcionalne i procesualne strane govora, razumijevanja i usvajanja jezika. Iako se ova disciplina pod tim imenom počela razvijati 50-ih godina 20. stoljeća, psihološki motivirana istraživanja jezične djelatnosti imaju tradiciju još s kraja 18. stoljeća (Knobloch 1993: 492-493).

Kolektivna razina jezičnoga dodira istražuje se pak u sklopu sociolingvistike, interdisciplinarnoga područja koje se bavi odnosima između jezika i društva. S obzirom

na složenost tih odnosa i poteškoće pri razgraničavanju aspekata jezika koji nisu društvene naravi, sociolingvistika obuhvaća brojna pitanja, teorijske postavke i metode. Ammon (1993: 563-565) u enciklopedijskoj natuknici *Metzlerova* lingvističkoga leksikona navodi čak dvadeset sociolingvističkih potpodručja. To su: 1. socijalna dijalektologija, 2. jezična kultura, 3. kulturnoantropološka istraživanja jezika i etnolingvistika, 4. kontaktna lingvistika, 5. istraživanje jezičnih prepreka, 6. sociologija dijalekata (obuhvaća i pitanja odnosa dijalekta i standarda u školskom sustavu), 7. pidžinologija i kreolistika, 8. varijacijska lingvistika, 9. feministička lingvistika, 10. jezične manjine, 11. teorija govornih činova i konverzacijska analiza, 12. istraživanja komunikativne kompetencije i etnografija govora, 13. istraživanje stajališta o jezičnim varijantama, 14. istraživanje višejezičnosti, 15. tipologija jezičnih zajednica, 16. komunikacija u ustanovama, 17. ideološki aspekti jezika i jezična politika, 18. istraživanje očuvanja, “smrti” i “oživljavanja” jezika, 19. standardologija i jezično planiranje, 20. međunarodni i planski jezici, interlingvistika.

U novijoj teoriji jezika u dodiru ističe se procesualni karakter jezika koji se više ne poima kao objekt, nego kao dispozicija za jezično djelovanje, sredstvo kognitivne prilagodbe i oblik društvene koordinacije (Clyne 1975: 1). Ovakvim pristupom obogaćen je raspon mogućnosti za istraživanje jezičnoga dodira. Tako se u jednom modelu jezičnoga dodira, koji se temelji na jezičnoj procesualnosti, tradicionalni strukturalistički jezični sustav (*langue*) smješta u mrežu individualnih i situativnih varijabli, u sklopu koje se pak naziru općenitiji socijalnopsihološki i sociolingvistički obrasci (Wildgen 1988: 3-7). U skladu s takvim pristupom kontaktna je lingvistika područje interakcije humanističkih i društvenih znanosti u kojima određena uloga pripada makrogeografskim i makrokulturološkim strukturama, ali također individualnopsihološkim i mikrofiziološkim procesima (Wildgen 1988: 21).

Polazeći od makropodručja prema mikropodručju Bechert/Wildgen (1991: 20-54) navode sljedeće metode dodirne lingvistike: metode jezične geografije (jezični atlas, arealna tipologija, dijalektometrija), makrosociološke metode, etnografske metode, sociolingvističke metode, jezičnobiografsku metodu, socijalnopsihološka istraživanja višejezičnosti i jezičnoga dodira, psiholingvistička istraživanja o dvojezičnim govornicima (usvajanje dvojezičnosti u jezičnom dodiru, mjerenje neuralne organizacije višejezičnosti).

Interdisciplinarni pristup u proučavanju jezika kao procesa uključuje u posljednja tri desetljeća i recepciju ekoloških paradigmi, rezultirajući pojavom ekolingvistike (Fill 1993). U uvodu u knjigu *Einführung in die Ökolinquistik* Fill (1993: 4) navodi da se područje ekolingvistike, baš kao i ono ekologije, ne može precizno definirati, pa daje približnu definiciju: “Ekolingvistika je grana jezikoslovlja koja uzima u obzir aspekt međudjelovanja, bilo između pojedinih jezika, govornika i skupina govornika ili pak između jezika i svijeta, a koja se u interesu raznolikosti pojava i veza zalaže za očuvanje malih fenomena.” (prev. V. P.). Tako je ekolingvistika skup lingvističkih pristupa koji obuhvaća ekologiju jezika, etolingvistiku, probleme jezika i sukoba, jezika i skupina, te međudjelovanja jezika, čovjeka, životinja i biljaka. U sklopu ekolingvistike posebno mjesto pripada etolingvistici: “Etolingvistika u

prvom redu proučava ulogu jezika u reguliranju (mirnoga) suživota u različitim kulturama i postavlja hipoteze o nastanku jezika kao snažnoga čimbenika tvorbe zajednice. Pritom je u prvom planu pitanje međudjelovanja između nastanka jezičnih običaja pri promicanju i reguliranju suživota te promjene ‘ostalih’ vrsta ponašanja.” (Fill 1993: 53; prev. V. P.).

Procesualnost jezičnih dodira središnje je pitanje ekologije jezika, što ju je definirao Einar Haugen (1972) u članku *The Ecology of Language*, uočivši paralelu između života biljaka i životinja u prirodnom okolišu i života jezika u društvenom ili psihološkom “okolišu”. Ekologija jezika je “proučavanje interakcija između kojega jezika i njegova okoliša” (Haugen 1972: 325), koje ima svoju psihološku i sociološku komponentu. Psihološka se komponenta odnosi na dvojezične i višejezične govornike u kojih su odgovarajući jezici u dodiru, utječu jedni na druge ili se međusobno potiskuju. Sociološka sastavnica ekologije jezika, koja se ne može strogo odvojiti od psihološke, obuhvaća pak procese jezičnih međutjecaja i potiskivanja u različitim jezičnim zajednicama.

1.3. Posljedice jezičnih dodira

Polazeći od činjenice da jezični dodir ostavlja tragove u jezicima koji u njemu sudjeluju te da se na temelju tih tragova mogu postići spoznaje o procesu jezičnoga dodira, Bechert i Wildgen (1991: 57-103) predlažu tri razine realizacije jezičnih dodira:

I. Razina govora, odnosno jezične porabe (*parole*) obuhvaća aktualne posljedice u samoj situaciji jezičnoga dodira: spontane prilagodbe, transfere, miješanja. Te se pojave javljaju pri kodnome preključivanju (engl. *code-switching*, njem. *Codewechsel*) i u govoru stranaca (eng. *foreigner talk*, njem. *Ausländerregister*).

II. Razina jezika, odnosno jezičnoga sustava (*langue*) odnosi se na sinkronijsku dijagnozu i dijakronijsku analizu pojedinih tragova jezičnoga dodira u kojem jezičnom sustavu. Ovdje se ponajprije misli na posuđenice u leksičkom području, ali i u drugim područjima jezičnoga sustava.

III. Razina jezičnoga razvitka (njem. *Sprachentwicklung*) podrazumijeva dijakronijski razvitak čitavih jezičnih sustava koji su u intenzivnom dodiru s drugim jezičnim sustavima, pri čemu se može uočiti vremenski distribuirani utjecaj jezičnoga dodira i njegov utjecaj na jezike u dodiru, pa i u kasnijim fazama.

Da bismo ilustrirali raznolikost načina na koje su pojedini autori opisivali i klasificirali posljedice jezičnih dodira, pokušat ćemo izvesti kratak selektivan ekskurs u povijest kontaktnolingvističkoga nazivlja.

Opisujući posljedice jezičnoga dodira tradicionalno je jezikoslovlje rabilo nazivke *jezično miješanje* (njem. *Sprachmischung*) i *miješani jezici* (njem. *Mischsprachen*). Tako je tome, primjerice, u klasičnom djelu mladogramatičara Hermanna Paula *Prinzipien der Sprachgeschichte* (1880/1975⁹): 390-403), gdje 22. poglavlje nosi naslov “Sprachmischung”. Međutim, zbog neželjenih konotacija tih pojmova, suvremeno je dodirno jezikoslovlje napustilo te nazivke (Oksaar 1984: 844-845).

Kasnih četrdesetih godina 20. stoljeća radovima Wernera Betza o latinsko-njemačkom jezičnom dodiru u njemačkom su se jezičnom području etablirali izrazi *Lehngut* ‘posuđeno blago’ i *Lehnwortschatz* ‘posuđeni rječnik/vokabular’. Na taj način tematizirana je samo razina jezičnoga sustava, ali ne i jezične porabe (Schottmann 1977: 16). Iako je doživjela brojne pokušaje modifikacije, Betzova klasifikacija posuđenica smatra se standardnom u njemačkome jezikoslovlju, pa se, primjerice, kao takva tumači i pod natuknicom “Lehngut” u recentnom izdanju *Metzlerova* jezikoslovnog leksikona (Bergmann 1993: 357). Pedesetih godina Haugen je rabio nadređeni pojam *borrowing* ‘posuđivanje’ usprkos neželjenim konotacijama koje sugeriraju puko mehaničko dodavanje inojezičnih jedinica kojemu jeziku. No, ovu kritiku opovrgava strukturalističko shvaćanje jezika, jer svaki novi element u jezičnome sustavu svojim umrežavanjem u paradigmatške i sintagmatske obrasce toga sustava rezultira promjenom čitavoga sustava (Schottmann 1977: 14).

Pojam *interferencije*, što su ga već prije rabili neki predstavnici Praške škole i koji je već postojao u jeziku psihologije, definitivno je u jezikoslovni diskurs uveo Weinreich pedesetih godina (usp. Clyne 1975: 16; Schottmann 1977: 16):

U govoru je interferencija nalik pijesku što ga nosi riječna struja; u jeziku je ona sedimentirani pijesak nataložen na dnu jezera. Treba razlikovati dvije faze interferencije. U govoru se ona događa uvijek iznova u iskazima dvojezičnih govornika kao rezultat njihova osobnoga znanja drugoga jezika. U jeziku pak nalazimo pojave interferencije koje su se zbog čestoga ponavljanja u govoru dvojezičnih osoba uobičajile i ustalile. Njihova poraba više ne ovisi o dvojezičnosti. Kada govornik jezika X koristi oblik stranoga podrijetla ne kao trenutačnu posuđenicu iz jezika Y, nego zato što ju je čuo od drugih ljudi u iskazima jezika X, onda se taj posuđeni element s deskriptivnoga stajališta može smatrati dijelom jezika X. (Weinreich 1953: 11; prev. V. P.)

Oslanjajući se na Haugenovo razlikovanje između *interferencije* i *integracije*, Schottmann (1977: 16) kritizira Weinreichovu podjelu na *interferenciju u govoru* (eng. *interference in speech*) i *interferenciju u jeziku* (eng. *interference in language*) zauzimajući se za uporabu nazivka *interferencija* samo za *interferenciju u govoru*, a umjesto Weinreichove *interferencije u jeziku* predlaže Haugenov termin *integracija*.

Clyne (1975: 16) pak razlikuje između *interferencije* (kod Weinreicha: *interferencija u govoru*) i *transferencije* (kod Weinreicha: *interferencija u jeziku*).

U Wernera (1981: 219) se kao nadređeni pojam za posljedice jezičnoga dodira rabi Haugenov pojam *posuđivanje* (njem. *Entlehnung*) kako bi se opisao svaki način preuzimanja elemenata iz jednoga jezika u drugi. Werner smatra svrhovitim razlikovati između procesa, *posuđivanja*, i rezultata procesa – *posuđenoga elementa* (njem. *entlehntes Element*). Ovisno o tome je li dvojezični govornik u svome iskazu upotrijebio posuđeni element svjesno ili nesvjesno, Werner predlaže razlikovanje između *transferencije* i *interferencije*, a termin *integracija* zadržava za opisivanje pojave posuđivanja na razini jezičnoga sustava.

Ova razmatranja o neujednačenosti terminoloških opisa procesa jezičnoga posuđivanja mogu se prikazati u sljedećoj tablici (svi nazivi navode se u hrvatskom prijevodu):

autor	naziv	govor (<i>parole</i>)	jezik (<i>langue</i>)
Weinreich (1953)	interferencija	interferencija u govoru	interferencija u jeziku
Haugen (1972)	posuđivanje	interferencija	integracija
Clyne (1975)	-----	interferencija	transferencija
Werner (1981)	posuđivanje	interferencija (nesvjesna); transferencija (svjesna)	integracija

Tablica 1 – Terminološka neujednačenost kategorizacije pojava jezičnoga dodira

1.4. Interferencija i integracija

Pojava da kompaktno dvojezični govornici u jezičnoj porabi zbog poznavanja dvaju ili više jezika odstupaju od norme jednoga ili drugoga jezika, naziva se jezična interferencija (Weinreich 1953: 1). “Pod sinkronijskom normom kojega jezika podrazumijeva se društveno sankcionirano stanje tog jezika u sklopu tom jeziku svojstvene fonološke, morfološke, sintaktičke i leksičke sustavnosti. Budući da je to stanje vremenski, prostorno i društveno uvijek tek razmjerno čvrsto, kodificirana je norma s lingvističkoga gledišta uvijek više-manje idealizirana, pa se unutar norme uvijek mora pretpostaviti dinamičan odnos konstanti i varijabli.” (Juhász 1977: 4; prev. V. P.). U načelu, odstupanje od norme može biti dvojako:

I. kada dvojezični govornici elemente iz drugoga jezika preuzimaju u svoje iskaze na jeziku što su ga usvojili kao prvi jezik;

II. kada dvojezični govornici pri usvajanju sustava drugoga jezika u iskazima na tom jeziku odstupaju od norme drugoga jezika zbog svoje kompetencije pridružene sustavu prvoga jezika (kao pri učenju stranoga jezika).

Usmjeri li se pozornost pri opisu ove pojave s govornika na njezinu sistemskolingvističku komponentu, interferencija se može definirati ovako:

Utječe li jedan jezik na porabu drugoga tako da se krši norma potonjega jezika, riječ je o interferenciji. (Juhász 1977: 3; prev. V. P.).

Ako se odstupanja od norme kojega jezika zato što njegovi govornici poznaju neki drugi strani jezik i društveno sankcioniraju, nužno se mijenja i sam sustav prvoga jezika. Nakon što je društveno sankcionirano, prvotno odstupanje od jezične norme u trenutku A može postati elementom toga jezičnoga sustava u trenutku B. U tom slučaju riječ je o pojavi koja se naziva *integracijom*. U vrlo iscrpnoj raspravi o terminološkoj zbruci u dodirnom jezikoslovlju Schottmann (1977: 16-17) podupire Haugenovo razlikovanje između *interferencije* i *integracije*, utemeljeno na de Saussureovoj opreci između *jezične porabe* i *jezičnoga sustava*. Weinreichovu pak opreku između *interferencije u govoru* i *interferencije u jeziku* Schottmann kritizira.

Dakle, svaka je *interferencija* pojava u sklopu *govora* (*parole*), a svaka *integracija* pojava u sklopu *jezika* (*langue*) (Juhász 1977: 3). Interferirajućem elementu koji se pojavljuje u mnogim iskazima govornika pojedinoga jezika, tj. u govoru (*parole*), potrebno je određeno vrijeme da bi se ustalio i postao elementom jezičnoga sustava, tj. *integriranim* elementom jezičnoga sustava. Budući da se u pravilu razdoblje stabilizacije ne može precizno odrediti, Filipović (1985: 55-57) predlaže razlikovanje između primarnih i sekundarnih promjena kroz koje prolazi posuđeni element tijekom razdoblja ustaljivanja u jezičnom sustavu. Opreku *primarno – sekundarno*, koja bi odgovarala opreci *jezični iskaz s pojavom interferencije – jezični iskaz s pojavom integracije*, Filipović rabi i u kronološkom i u kvalitativnom smislu. Rezultat toga je često terminološka nepreciznost jer se kronološki kriterij ne podudara uvijek s kvalitativnim. Tako se, primjerice, fonološka adaptacija posuđenica ubraja u primarne, a distribucija fonema u sekundarne promjene. Iako je kvalitativni kriterij tih pridruživanja uvjerljiv, kronološki se kriterij može dovesti u pitanje. Naime, teško je, a možda i nemoguće utvrditi provode li se ti prilagodbeni postupci kronološki linearno ili simultano.

Potpuna integracija posuđenoga jezičnoga elementa moguća je ako je on društveno sankcioniran na fonološkoj, morfološkoj, sintaktičkoj i semantičkoj razini. Umjesto složenoga nazivka *morfološka i sintaktička razina* neki autori, primjerice Wildgen (1988), rabe nazivak *sintagmatska razina*.

U dodirnome jezikoslovlju nema jedinstvenoga stajališta o broju jezičnih razina za koje bi trebalo postulirati opise interferencije i integracije. Takvo epistemološko nejedinstvo rezultat je pak nejedinstva oko razgraničavanja između morfologije i sintakse, rječnika i gramatike ili pak nemogućnosti jednoznačnoga određivanja pojma *riječi* (Schottmann 1977: 15). Broj razina varira od dvije, kao kod Haugena (fonematika i morfematika), do desetak, kao u Clynea. Prema Clyneu (1975: 16-18) transferencija može biti morfematska, morfološka, fonematska, fonska, prozodijska, tonematska, sintaktička, leksikosintaktička, tipematska, grafematska i leksikografematska.

U većini pokušaja određivanja opisa jezičnoga posuđivanja riječ je o taksativnom nabranju razina, bez prevelike sustavnosti (Schottmann 1977: 15). Najpopularnija je i naistraženija leksička razina, jer su na njoj posljedice posuđivanja vrlo frekventne i relativno lako uočljive i laicima. Međutim, pri opisu posuđenica metodološki je nužno oštro

razgraničiti pojedine razine opisa jezičnih razina kao relativno samostalnih modula i razina opisa posuđenica koji korespondiraju s tim modulima. Tako rasprava o interferencijama na fonološkoj razini pripada drugoj vrsti diskursa nego ona o opisu fonološke razine posuđenica. Dakako, kontrastivno utvrđive fonološke interferencije znatno se reflektiraju na fonološkoj razini opisa posuđenice.

Weinreich (1953: 29ff.), primjerice, razlikuje između morfema i relacija te stupnja vezanosti morfema i obvezatnosti kategorija, odvajajući tako gramatiku od leksikona.

Prema Filipoviću (1985: 53) opis procesa i posljedica jezičnoga posuđivanja obuhvaća fonološku, morfološku, semantičku, leksičku, sintaktičku i stilističku razinu. Iako Filipovićeve monografija nosi naslov *Teorija jezika u kontaktu* (1986), velik dio teksta obuhvaća zapravo raspravu mogućnosti opisa posuđenica, tj. tematizira različite podaspekte posuđenih elemenata na leksičkoj razini jezika. Detaljno se opisuju fonološka (str. 68-115), morfološka (str. 116-151) i semantička razina (str. 153-181). Leksička se razina navodi, ali se ne objašnjava, dok se analiza posuđenica na stilističkoj razini tek kratko naznačuje, a “spomenuti primjeri upotrebe posuđenica i izraza samo su pokušaj da se uvede analiza stilističkog aspekta jezičnog posuđivanja” (str. 189).

U radu o sistemskolingvističkim aspektima integracije posuđenih leksičkih jedinica Werner (1981) razlikuje tri razine: glasovno-grafičku, sintagmatsku i semantičku te navodi kako se posuđenomu elementu može pridružiti željena simbolička, simptomatska i/ili signalna funkcija. Ove funkcije definirao je Bühler (1934) u sklopu svog modela komunikacije koji obuhvaća poruku, pošiljatelja, primatelja i izvanjezičnu realnost. Simbolička funkcija (njem. *Darstellungsfunktion*) jezika jest odnos između poruke i izvanjezične realnosti, simptomatska funkcija (*Ausdrucksfunktion*) podrazumijeva odnos između pošiljatelja i poruke, a signalna funkcija (*Appellfunktion*) odnos između primatelja i poruke. Wernerovo pridruživanje odgovaralo bi u načelu stilističkoj razini opisa procesa jezičnoga posuđivanja.

1.5. Dodirno jezikoslovlje i kontrastivna analiza

Činjenica da svaki čovjek kao dijete može usvojiti bilo koji jezik dokaz je o izomorfnosti određenoga modela jezične sposobnosti, koji je doduše teško opisati, no koji latentno postoji za sve prirodne jezike (Juhász 1977: 6). Ta izomorfnost omogućuje kontrastivnoj lingvistici da opiše i istraži podudarnosti i razlike između različitih jezičnih sustava. Odnosi podudarnosti i razlika – dakle sličnosti – između jezika i kultura načelno se ne mogu kvantificirati, no upravo oni omogućuju jezične dodire. Pri istraživanjima pojava interferencije nužno se tematizira odnos podudarnosti i razlika, pri čemu ova kategorija ima drugačiju vrijednost u dodirnom jezikoslovlju nego pri sinkronijskom kontrastiranju jezika. U sinkronijskoj kontrastivnoj analizi odnos podudarnosti i razlika konstantan je i konvergentan, dok je pri istraživanjima interferencije taj odnos varijabilan i divergentan (Juhász 1977: 6).

Kao pretpostavka analize interferencija postulira se cjelovit i iscrpan opis interferirajućih jezičnih sustava na fonološkoj, gramatičkoj i leksičkoj razini (Weinreich 1953: 16-17). Na nekim razinama jezičnoga sustava, primjerice na glasovnoj, potencijalne su interferencije gotovo predvidljive, dok je na drugim razinama – kao što su semantička ili leksička – interferencije vrlo teško ili gotovo nemoguće predvidjeti (Juhász 1977: 6). Dakako, ta se pojava može objasniti činjenicom da pojedini oblici utjecaja dvojezičnosti na iskaze pojedinih govornika ne ovise samo o mnogobrojnim unutarjezičnim, nego također o izvanjezičnim čimbenicima (Weinreich 1953: 17).

1.6. Zaključne napomene

Znanstveno proučavanje jezika ne smije se ograničiti na istraživanje jezika kao pukoga, zatvorenoga apstraktnoga sustava. Ljudski jezik nije tek najvažnije sredstvo priopćavanja misli i osjećaja, nego je u isti mah sredstvo ljudskoga djelovanja, sredstvo društvene i zemljopisne identifikacije te pomagalo pri kognitivnom razvitku (Clyne 1975: 1).

Sve ove dimenzije jezika kao pojave važne su i pri jezičnim dodirima. Već je Weinreich (1953: 4) upozorio istraživače jezičnih dodira na činjenicu da pri postavljanju hipoteza i razvijanju teorija moraju uzeti u obzir društveno-kulturološki okvir jezičnoga dodira kako njihova istraživanja ne bi ostala bez uporišta u realnosti.

Predmet istraživanja dodirnoga jezikoslovlja čine pojave kao što su jezični dodiri i sukobi, dvojezičnost i višejezičnost, prevođenje, usvajanje drugoga jezika, jezična interferencija (Filipović 1985: 15).

Proteklih desetljeća dodirno se jezikoslovlje razvilo u opsežno interdisciplinarno područje u središtu kojega kao predmet proučavanja nisu samo apstraktni jezični sustavi u dodiru. Dapače, riječ je o disciplini u kojoj svoje mjesto nalaze psiholingvistički i sociolingvistički, antropološki, kulturno-povijesni, (jezično)politički, pedagoški, komunikološki i književno-znanstveni pristupi i metode. Dodirno se jezikoslovlje na taj način iskazuje kao “važan integrator između jezične i kulturne povijesti, jezične i književne povijesti te rezultatne i procesne povijesti” (Oksaar 1984: 853).

2. Istraživanje posuđenica

Središnje mjesto u tradiciji dodirnoga jezikoslovlja zauzima proučavanje jezičnoga posuđivanja, a unutar njega pak istraživanje posuđenica kao posljedica jezičnoga dodira na leksičkoj razini jezičnoga sustava. Istraživanje posuđenica podrazumijeva u načelu dvije temeljne metode: a) sinkronijsko dijagnosticiranje i b) dijakronijsku analizu posuđenih leksičkih elemenata (Bechert/Wildgen 1991: 57). Dijakronijska se analiza odnosi na leksičku razinu jezičnoga sustava, a u sistemskolingvističkom smislu obuhvaća istraživanje posuđenih jedinica s obzirom na njihove glasovno-grafičke, sintagmatske i semantičke stupnjeve i